

## **פרק ג: כניסת עמי הארץ להר הבית**

בזמן חז"ל אנו מוצאים, כי היתה אבחנה ברורה בין אנשים המקפידים מאוד על הלכות הטומאה והטהרה, אשר היו מכונים בשם "חברים"; לבין שאר האנשים, שלא היו מקפידים כל כך על הלכות אלו, והם היו מכונים "עמי הארץ". בתקופות שונות נתקנו מספר תקנות על מנת להקפיד על כללי הטומאה והטהרה כראוי, ובמסגרת התקנות הללו, הבגדים והכלים של עמי הארץ היו נחשבים כטמאים בשביל החברים.

אחת הסברות המובאת בכמה מן התשובות של פוסקים בני זמננו היא, כי בימינו, שאין אנו נוהגים להקפיד על דיני הטומאה והטהרה, לכולנו יש דין של עמי הארץ לענייני הטומאה, ומסיבה זו כניסתנו להר הבית אסורה. להלן נבאר, כי בהעדר מציאות של חברים המקפידים על דיני הטומאה והטהרה, אין עוד מקום לגזרות השונות על עמי הארץ; אולם אף אם היינו סוברים שיש מקום לגזרות אלו, הרי שאיסור הכניסה להר אינו כלול בהם - ובכל התקופות, גם בזמן הבית, כניסת עמי הארץ להר הבית היתה מותרת.

### **טומאת עמי הארץ – רק כשיש טהרה**

במשנה בחגיגה (דף יח, ב) נאמר: "בגדי עם הארץ – מדרס לפרושים". כלומר, הבגדים הללו נחשבים כטמאים, עבור האנשים הפרושים, והיינו האנשים האוכלים חולין בטהרה, כמבואר בדברי המפרשים שם (רש"י, רמב"ם ועוד). אכילת חולין בטהרה יכולה להיות שייכת רק כאשר ישנה מציאות של אנשים טהורים מכל טומאה. במציאות בה אין הקפדה על כך, משום שכולם טמאי מתים, אין משמעות לכל המעלות שנאמרו בעניינים אלו. וכך מבאר אחד הראשונים, רבי ישעיה דיטראני - בשו"ת הרי"ד (סימן כה), כי המעלות הללו היו נוהגות רק בארץ ישראל ורק בזמן שהמקדש היה קיים, או על כל פנים גם בתקופה שלאחר חורבן הבית, כל זמן שהיה מצוי בידיהם אפר הפרה האדומה, והם היו יכולים להיטהר מטומאת המת.

הסברה לדבר היא פשוטה. הגזירה על עמי הארץ נובעת מחשש שמא הם יגרמו לטומאה, שהרי הם אינם מקפידים על דיני הטומאה. אם הטומאה כבר קיימת, אין עוד מקום לגזור עליהם, מחשש שמא היא תיגרם בעתיד על ידם. וכך כותב

ראב"ד העדה החרדית הרב ישראל יעקב פישר בשו"ת אבן ישראל (חלק ט סימן קסג), בתשובה לשאלה בעניין העלייה להר הבית בימינו - שלא שייכת כיום הגזירה על עמי הארץ כלל.

יש לציין, כי אם אכן היתה גם בימינו גזירה על עמי הארץ – וקל וחומר על כולם – לא היה מקום להלכה המופיעה בספרי הראשונים, אשר נפסקה גם בשולחן ערוך (יו"ד שכב,ה), בנוגע לחלת חוץ לארץ, שהיא יכולה להיאכל רק על ידי כהן קטן, או גדול הטהור מטומאת קרי וזיבה. בראשונים ובשולחן ערוך לא נזכרת גזירה להחשיב את כולם כזבים בעניין זה, והיתר האכילה של החלה מלמד, שלא חששו לזה. אמנם, הרמ"א במקום אחד מביא דעה הסוברת שאין אוכלים כיום חלת חוץ לארץ (או"ח תנו"ב), אך הוא מבאר זאת מחשש שמא אין לסמוך על חזקת הכהונה (דרכי משה בשם מהר"י וייל; וראה במשנה ברורה שם, שהרמ"א עצמו סובר כמו השו"ע); ואם היתה גזירה שכולם הם כמו זבים, לא היה כל צורך בטעם זה (אם כי ניתן לדחוק ולומר, כי בחלת חו"ל לא גזרו משום שקדושתה רק מדרבנן).

### **האם גזרו על עמי הארץ להיות כזבים?**

בביאור טומאת בגדי עמי הארץ כותב רש"י בשבת (טו,ב ד"ה ועל ספיקו), כי אנו חוששים שמא אשת עם הארץ ישבה עליהם בהיותה נידה. טעם זה מובא בגמרא בחולין (לה,ב) בביאור "גזירת המדרסות", וכך מבארים שם התוספות (ד"ה שמא תשב) ותוספות הרא"ש, כי גזירה זו כוללת את הגזירה על בגדי עם הארץ שיהיו מדרס לפרושים, כנזכר במשנה בחגיגה (וכן גזירות נוספות המופיעות שם).

התוספות רי"ד (חגיגה יט,ב) לעומתם כותבים, כי גזירת המדרסות המדוברת, אינה כוללת את בגדי עמי הארץ, שהם טמאים מצד עצמם, מאחר שגזרו על עמי הארץ להיות כזבים; אלא הכוונה היא לדינים המובאים בהמשך המשנה בחגיגה, כמו "בגדי אוכלי תרומה מדרס לאוכלי קודש" (אם כי גם לשיטתו, הגזירה על עמי הארץ להיות כזבים לא נאמרה לכל עניין, כמבואר בדבריו; וכפי שראינו לעיל בדברים שלו עצמו בשו"ת הרי"ד, הם נאמרו רק בזמן שהיה אפר פרה אדומה).

הבנה זו, שטומאת הבגדים אינה תלויה בחשש שמא אשת עם הארץ ירבה עליהם, מופיעה בדברי התוספות בשבת (טו, ב ד"ה ועל בגדי) ותוספות הרא"ש שם בהרחבה, אשר כותבים על עמי הארץ, שגזרו עליהם להיות כזבים "לכל דבריהם". ממילא, גם אם ברור לנו שאשת עם הארץ לא ירבה עליהם, הרי שהבגדים הללו טמאים. ייתכן לומר, שאף רש"י מודה, שבגדי עם הארץ טמאים גם כשאין לפנינו ספק בדבר, אלא שטעם הגזירה מלכתחילה היתה בגלל החשש הנזכר.

יש לציין, כי בדברי חז"ל כלל לא נזכרת הלשון המופיעה בדברי הראשונים, שגזרו על עמי הארץ להיות כזבים, ובוודאי שלא נזכר לגביהם, שיהיו כזבים "לכל דבריהם", לשון שנאמרה בחז"ל רק לגבי טומאת הגויים. ובאמת, התוספות עצמם הנוקטים לשון זו, מסייגים את ההשוואה הנזכרת, ואומרים כי לא לכל דבר הם כמו זבים, שהרי היסטם ומדרסם אינם מטמאים (בניגוד לגויים, שבאמת החמירו עליהם בזה לכל דבריהם). ממילא, דינם של עמי הארץ, אינו יכול להיות חמור יותר מאשר דינם של הגויים, שכפי שראינו, הגזירה על טומאתם לא נאמרה לגבי איסור הכניסה להר הבית (וכך כותב בשו"ת אבן ישראל הנ"ל).

הגדרת עמי הארץ כזבים נזכרת גם בדברי הרמב"ם (הלכות שאר הטומאות יג, א): "בגדי עמי הארץ מדרס לאוכלי חוליהן בטהרה, וכן עמי הארץ עצמן כזבין לטהרות כמו שביארנו...". הרמב"ם אינו אומר שעמי הארץ נחשבים כזבים לכל דבר, אלא רק לטהרות, וההפניה שלו "כמו שביארנו", מתייחסת בהכרח למקום בו הוא מפרט את דיני הטומאה של עם הארץ, בהלכות מטמאי משכב ומושב (י, א): "עם הארץ – אף על פי שישראל הוא, וישנו בתורה ובמצוות, הרי הוא בחזקת טמא, ובגדיו מדרס לטהרות, ואם נגעו בגדיו באוכלין ומשקין הרי הן טמאין...". בהלכות אלו הרמב"ם אינו מזכיר כלל כי עם הארץ מוגדר כזב, ונראה להבין, כי אין להוסיף איסורים וגזירות על עמי הארץ, אשר אינם מופיעים בפירוט זה, המלמדנו לאיזה עניין גזרו על עמי הארץ להיות כזבים.

במקומות בהם הרמב"ם מזכיר את דיני הכניסה להר הבית ולמקדש (בית הבחירה פרק ז; ביאת המקדש פרק ג), הרמב"ם אינו מזכיר כל חלוקה בנוגע לדינו של עם הארץ, ומסתבר שאין לחלק בינו לבין כל אדם אחר מישראל,

שחייב בכל המצוות הנוהגות במקדש – ואדרבה, הרמב"ם אף מציין (מטמאי משכב ומושב יא,ט), כי הגזרות הנזכרות לגבי עמי הארץ לא נאמרו לגבי הרגל, שאז כולם נאמנים על הטהרה ועולים לרגל (וכפי שנאמר בגמרא, וכדלהלן).

### **הגזירה לא נאמרה על הכניסה למקום המקדש**

על פי המתבאר יש לומר, כי לא רק בנוגע לכניסה להר הבית לא גזרו על עמי הארץ, אלא אף בנוגע לכניסה למקום המקדש עצמו (כאשר טהורים מטומאת המת), לא גזרו על עמי הארץ. כך יש ללמוד מדברי הגמרא (נידה לד,א), המבארת שברגל לא גזרו על טומאת עמי הארץ, בהתבסס על פסוק מספר שופטים (כ,יא): "ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים". כלומר, כאשר ישראל מתקבצים ביחד, עלינו לראות את כולם כ"חברים" (גם חברים המתחברים יחד, וגם מצד המעלה, של הגדרת החברים כאנשים המקפידים על דיני הטומאה והטהרה); ואין לגזור על הרחקות שונות ביניהם.

פסוק זה נאמר לגבי מלחמת פילגש בגבעה, ונחלקו שם המפרשים באיזה עיר עוסק הפסוק: האם ישראל התקבצו אל המצפה, להתארגן למלחמה (מלבי"ם); או שמא הם התקבצו אל גבע בנימין, למלחמה עצמה (מצודת דוד). בכל אופן, טעם ההיתר של הגזירה נובע מהתקבצות ישראל יחד, ואינו נובע מכניסתם למקום מקודש. ישראל לא התקבצו שם למשכן, שהיה ממוקם אז בשילה.

אם הגזירה על עמי הארץ היתה כוללת איסור כניסה להר הבית או אפילו רק למקום המקדש, הרי שלא היה צורך בלימוד מיוחד לבטל את הגזירה ברגל; משום שגם ללא הלימוד הדבר מסתבר שלא גזרו על איסור כניסה אז, שהרי ברור שחכמים לא רצו למנוע מכלל עמי הארץ את קיום מצוות התורה של העלייה לרגל. בפרט, שאין הכוונה בעמי הארץ הללו לאנשים רשעים, אלא רק לאנשים שאינם אוכלים את חוליהם בטהרה, וכפי שכותב הרמב"ם "שישנו בתורה ובמצוות". גם האפשרות של הקרבת קרבן (חובה או אף נדבה) על ידי עמי הארץ הללו בשאר ימות השנה, לא מסתבר שתבטל בגלל גזירת חכמים.

### **הכניסה לרחוב שער הכותנה**

אחד השערים של הר הבית הקרוב אל מקום המקדש, הוא השער הנקרא כיום "שער הכותנה", על שם הרחוב המוביל אליו, שבעבר היה רחוב של מוכרי כותנה. על פי עדויות שונות, בדורות האחרונים היה מנהג מקובל להתקרב עד השער ולהתפלל בסמוך אליו. כאשר מתבוננים דרך השער, כיפת הסלע (הבנויה על מקום קודש הקדשים) נראית כקרובה מאוד, והיו שחששו שמא רחוב זה נכנס למעשה אל תוך השטח של הר הבית, ואולי אפילו לתוך שטח העזרה.

הרדב"ז בתשובה (חלק ב סימן תרצא) כותב, כי שמע על קצת חכמים שהיו מנעים מלהיכנס ברחוב של שער הכותנה, מחשש שהם מתקרבים יותר מדי אל מקום המקדש. הרדב"ז מעיר, כי לדעתו זו חומרא יתירה, משום שכיפת הסלע רחוקה משם יותר מאחד עשר אמה (שהוא השטח של "אחורי בית הכפורת" – בין קודש הקודשים לקיר העזרה), ועל כן אין לחשוש שנכנסים שם אל מקום העזרה. נראה מדבריו, כי אף על פי שייתכן ששטח זה נמצא בתוך הר הבית, אין כל מניעה מלהיכנס אליו בימינו.

בספר "דרך הקודש" לרבי חיים אלפנדרי (קושטא ת"ע), שיצא לאור לפני למעלה משלוש מאות שנה (הספר הוא ביאור לעשר דרגות הקדושה הנזכרות במשנה בכלים פרק א), יוצא מתוך נקודת הנחה ששטח זה אכן נכנס לתוך תחום הר הבית, והוא מספר על עצמו (בפרק על קדושת הר הבית), כי הוא נכנס לשם. ואמנם, הוא מספר, שישנם חסידים ואנשי מעשה הנמנעים מלהיכנס לשם, אך הוא תמה על כך, שהרי אף אם אנו טמאים בטומאות קרי או זיבה, הרי שישנה אפשרות להיטהר מכך (לבעל קרי במקווה רגיל, ולזב במעיין). כמובן, שהרדב"ז ובעל דרך הקודש לא חששו לגזירה על עמי הארץ בימינו.

### **דברי ה"חזון נחום"**

כמה עשרות שנים לאחר פרסום הספר "דרך הקודש", יצא לאור הפירוש על המשניות "חזון נחום", על ידי רבי אליעזר נחום בן יעקב (קושטא, תק"ה). מחבר הפירוש מאריך בדברי הערצה לספר "דרך הקודש", והוא דן בהרחבה רבה בכמעט כל משפט מדבריו. בהגיעו לדבריו על המחמירים מלהיכנס אל רחוב הכותנה, מעלה בעל החזון נחום אפשרות (מסכת כלים דף כ,ב), כי מחמירים אלו

חששו שמא בגלל הגזירה על עמי הארץ כזבים, הכניסה אל ההר אסורה, משום שכיום לכולנו יש דין זבים.

חשוב להדגיש, כי החזון נחום עצמו כותב את דבריו בדרך הסבר ופירוש, והוא אינו כותב שהוא מסכים להחמרה זו. החזון נחום גם אינו מתייחס כלל לקשיים הנזכרים בדברינו לעיל, ביחס לאפשרות זו. אולם לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר אפשרות העלייה להר הבית הפכה להיות מעשית עבור הציבור הרחב, כמה מהמחברים הרוצים לאסור את הכניסה אל ההר, מצטטים את דבריו בהסכמה (וגם כן, בלי להתייחס לקושיות על כך הנזכרות בדברינו), וכביכול כך היא ההלכה הברורה והפשוטה (מנחת יצחק ה,א; ציץ אליעזר י,א אות נו; הר הקודש עמוד רנז).

### **האם יש להחמיר בעמי הארץ יותר מאשר בגויים?**

התייחסות אחת להבדל בין הגויים לעמי הארץ, אנו מוצאים בפירוש "מעשי למלך" על הרמב"ם (בית הבחירה ז,טו), שנכתב על ידי רבי ישעיה זילברשטיין (וייצען תרע"ג), אשר גם כן מצטט בהסכמה את דברי בעל החזון נחום. המעשי למלך מצטט מהספר "דרך הקודש" הנ"ל, הכותב בביאור היתרם של הגויים להיכנס להר הבית, למרות הגזירה עליהם להיות כזבים, כי לא אסרו עליהם להיכנס, כדי שיוכלו לבוא ולראות משם את כבוד ה'. בעל המעשי למלך מוסיף: "וזה לא שייך בעמי הארץ ישראל".

הנחת יסוד זו, שאנו מעוניינים שהגויים יוכלו לבוא ולהתרשם מכבוד ה' בבית המקדש, יותר מאשר עמי הארץ מישראל, נראית תמוהה מאוד. מסברה יש לומר דווקא להיפך: קודם כל עלינו לקרב את עמי הארץ מישראל, ורק לאחר מכן עלינו לקרב את הגויים. כך היא גם מצות התורה המוטלת על היחיד "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט,יז) – דווקא כלפי ישראל ("עמיתך") מוטלת עלינו האחריות להחזיר בתשובה; ואילו האחריות כלפי הגויים היא שלב מאוחר יותר. גם הטעם הנזכר מתוך הספר "דרך הקודש", בנוגע להיתר כניסת הגויים להר הבית, אינו הטעם היחיד שנאמר בעניין זה. בספר מקדש דוד (רבי דוד הכהן רפפורט, בילגוריית תרפ"ח; קדשים לח,ג) כותב הסבר המתבסס על דברי הגמרא בפסחים סז,א, שהטמאים האסורים בהר הבית הם אלו שהטומאה יוצאת

מגופם. מאחר שטומאת הגויים אינה יוצאת מגופם, אלא היא רק משום גזירה, אין לנו לאסור עליהם את הכניסה להר הבית. כמובן, שלפי הסבר זה, גם על עמי הארץ אין מקום לאסור את הכניסה.

הבנה זו, שבסתמא אין צורך לחשוש בימינו לטומאת זיבה, ושסתם אדם הוא בחזקת טהרה (כפי שעוד יתבאר על ידינו), נזכרת בדברי הגרי"מ טיקוצ'ינסקי בספרו עיר הקודש והמקדש (חלק ד פרק ז אות ב; בעניין הכנסת אצבעות לסדקי הכותל המערבי בימינו), וממילא ברור, שהוא לא קבל את דברי החזון נחום הנ"ל; וכמבואר בדברינו. וכך גם תמה על דברי החזון נחום הרב יצחק שילת במאמר שהתפרסם בתחומין כרך ז (עמוד 506).

**לסיכום: הכניסה להר הבית מעולם לא נאסרה על עמי הארץ, ובוודאי שאין להימנע כיום מלעלות מחשש שמא אנו נחשבים לעמי הארץ.**